

VÁNOCE A VÁNOČNÍ ZVYKY U NÁS A JINDE

ADVENT

Adventus = přicházející. Od tohoto latinského výrazu je odvozen název předvánočního období zvaného advent. Doba čtyř týdnů před Vánocemi, která představuje období čekání na příchod narození Božího syna Ježíše Krista. Pro středoevropské země se současně pojí s obdobím začínající zimy.

K počátku adventu patří jeden zvyk – zažihání adventního věnce. Adventní věnec má čtyři svíce, každá představuje jednu neděli do Štědrého dne. Každou neděli se rozsvěcí další a další svíčka, až o poslední adventní neděli zazáří všechny. Tento krásný symbol má svou doloženou historii začínající v 18. století v Německu.

SV. BARBORA

Svátek sv. Barbory je 4. prosince. V tento den si domů neseme „Barborku“, větvičku třešně, která ve vodě do Vánoc vykveté. Dříve se věřilo, že pokud větvička rozkveté, bude v domě svatba. Děvčata je proto pečlivě opatrovala vložené do vody, schovala je obvykle do chléva, kde byla nejstálější teplota. Navíc je postříkovala vodou nabranou do úst, aby účinek byl zcela osobní a voda měla správnou teplotu. Pokud větvička vykvetla, dívka měla v následujícím roce naději na svatbu.

MIKULÁŠ

Svátek sv. Mikuláše je 6. prosince. Mikuláš se narodil roku 280 v Řeckém Patrasu a zemřel okolo roku 342. Byl biskupem v Myře v Lýkii na jihozápadě Malé Asie. Den jeho smrti, 6. prosinec, se stal oslavovaným svátkem, který slaví děti i dospělí. Mikuláš byl v legendách jako přítel dětí, ochránce manželů, patron námořníků a vězňů. Mikuláše na jeho pouti k dětem doprovázejí andělé a čert. Mikuláš děti obchází a obdarovává den předem – 5. prosince. Tento svátek patří k vrcholům adventních zvyků. U nás má Mikuláš podobu dobrosrdečného patrona, který je dodnes zobrazován jako stařec s bílým plnovousem. Doprovází ho – anděl (zosobnění dobra) a čert (démon zla). Mikuláš je díky legendám oblečen jako skutečný biskup s berlou v ruce.

VÁNOCE

Vánoce jsou jedny z hlavních svátků v roce, které slaví mnohé národy. Jsou umístěny do zimního období. Podle křesťanského náboženství jsou to svátky narození Ježíše Krista – 24. prosince.

Jak vzniklo slovo „vánoce“?

Toto slovo žije už do pradávna. Je vlastně zkomoleninou. Naši předkové slavili slunovrat od 21. prosince do Nového roku – tedy 12 svátečních dnů – to byly kdysi symboly 12 příštích měsíců. Svátkům zimního slunovratu se říkalo „čas o 12 nocích“, později „dvanáctnoce“, „dvánoce“ a nakonec „vánoce“.

ŠTĚDRÝ DEN

Patří k nejvýznamnějším dnům v roce. S Vánocemi se kloubily i pradávne zvyky, spojené s věštěním budoucnosti. Hlavním bodem tohoto slavnostního dne byla večeře.

Štědrovečerní večeře

Dříve se na štědrovečerním stole objevovala jídla symbolická – houby, hrách, jáhly, vánočka. Ryby dříve jedli jen v jižních Čechách a odtud se teprve rozšířily do ostatních krajů. Za starých časů, kdy nebyla čokoláda a jižní ovoce, podávalo se domácí ovoce, jídla s medem – doma pečené oplatky slepené medem, krupice s medem. K večeři se mohlo zasednout, až když ponocný zatroubil na pastýřský roh pěknou koledu. Na Valašsku se začalo večeřet, až když na nebi vyšla první hvězda. Na Štědrý den se myslelo i na dobytek, drůbež, psa i kočku. V tento vánoční den prý zvířata rozumí lidské řeči a stěžují si na špatné zacházení. Proto i dnes někteří lidé věší pro zvířátka v lese na stromy jablka, mrkve, oříšky.. Dnes – rybí polévka, smažená ryba a bramborový salát.

Vánočka – poprvé se o ní dozvídáme od Petra Chelčického pod názvem „calta“. Její původní chlebový tvar byl hněten na „húsky“, „štědrovnice“, „pletence“, „vrkoče“ a zejména „vánočky“ napodobující dítě v peřince. Největší vánočku upekli v roce 1867 v Krásné Lípě u Rumburka. Vážila 4 metráky. Spotřebovalo se na ni 2 metráky mouky, 4 kg droždí, 4 kg hrozinek, 35 kg cukru, 300 ks vajec a různá voňavá koření.

SYMBOLY VÁNOC

Nyní je symbolem vánoc stromček, ale dříve to byly jesličky nebo také říkáme betlém. Lidé si jesličky vyráběli ze dřeva, z hlíny, vosku, ze sádry, malovali je na dřevo i na papír. Vždy ale představovaly ten známý výjev svaté rodiny s dětěátkem v chlévě, v pozadí město Betlém a zářící kometa.

Mezi nejkrásnější betlémy svého druhu patří vyřezávaný třebechovický betlém ve východních Čechách se 400 pohyblivými figurkami. Vznikl na přelomu 19. a 20. století. Ve francouzském městě (Les Baux) zase mají zvláštní živý betlém. Lidé představují Josefa a Marii, živé děťátko hraje Ježíška, ostatní andělíčky a další postavy. Jezdí sem z mnoha míst lidé, aby se podívali na hezký živý betlém.

Tradici jesliček začala vytlačovat tradice nová – vánoční stromeček. Zvyk zdobit vánoční stromeček k nám přišel někdy v pol. 19. století z německých měst. Dnes si bez vonícího stromku vánoce nedovedeme představit.

Vánoční dárky

V české vánoční tradici v představách dětí naděluje malý Ježíšek, tajně.

V průběhu Štědrého dne či večera obvykle přinese nejen dárky, ale i ozdobený vánoční stromek. Zvoněním pak oznámí nadílku.

Rozšíření vánočních darů dětem na našem území a jejich spojení s představou božského dítěte Ježíška souvisí zřejmě s německým vlivem. Prvním písemně doloženým dárkem v Čechách je modlitební kniha, kterou králi Jiřímu z Poděbrad věnovala na Štědrý den roku 1466 jeho druhá manželka Johana z Rožmitálu.

Vánoční pohlednice

První vánoční přání se objevilo v roce 1841 ve skotském Edinburgu.

Koledy

Koleda je píseň, ale i dar, který koledník dostává. V koledách se vzpomíná na narození Ježíška, ale také se v nich vyslovují přání všeho dobrého v nastávajícím roce. Koledovat se chodilo na druhý svátek vánoční – na Štěpána (26. prosince). První zprávy o koledách a jejich názvy v Čechách pocházejí z roku 1462.

Jmelí

Jmelí je symbolem štěstí v novém roce. Roste v korunách stromů. Lidé si ho doma zavěšují ke stropu, aby pod ním mohli procházet nebo se líbat.

VÁNOČNÍ ZVYKY A POVĚRY

O vánocích a zejména o Štědrém dnu se od nepaměti věří, že má tajemnou moc, s jejímž přispěním se dá budoucnost nejen předvídat, ale může se i ovlivnit.

- ❖ Rozkrajování jablka – komu tvoří jaderník hezkou pravidelnou hvězdičku, bude dlouho živ a šťasten. Kdo má křížek, brzy zemře.
- ❖ Barborčky – na svátek sv. Barbory (4.12.) se utrhnou třešňové větvičky, kterými se vyzdobí pokoje. Dříve dívky dávaly větvičkám jména chlapců a věřily, že se vdají za toho, čí větvička rozkvetne.
- ❖ Patky od vánoček – která dívka sebere o vánocích devět patek od vánoček, do roka se vdá.
- ❖ Házení střevícem – dívka se zády otočí ke dveřím a hodí střevíc přes rameno. Pokud dopadne špičkou ke dveřím, dívka se vdá.
- ❖ Lichý host – nikdy se nedávejte zvat do rodiny, kde byste o Štědrém večeru byli lichými. Nevěstí to nic dobrého.
- ❖ Louskání ořechů – když začínáte u stolu louskat ořechy, první čtyři prozradí, jaké je vaše zdraví. Jsou-li jádra pěkná bílá, je všechno v nejlepším pořádku. Jsou-li načernalá, znamená to nemoc a všechna čtyři jádra černá znamenají smrt.
- ❖ Šupiny z kapra – dávají se pod talíř, nebo do peněženky, aby se tě držely v příštím roce peníze. Někde dávají i koruny.
- ❖ Čočka – večerí se čočka, aby se člověka držely peníze.
- ❖ Lití olova – ze vzniklého obrazce se hádá, jaká bude budoucnost.
- ❖ Sedm hrnečků – pod každý hrneček se vloží jeden symbol. Peníz znamená bohatství, uhlí signalizuje nemoc, prsten svatbu nebo aspoň lásku, hřebínek varuje před nedostatkem, šáteček věští cestu, chléb štěstí a dudlík miminko. Pak stačí, když si zavážeme oči, zamícháme hrnečky a jeden si zvolíme. Tímto zvykem se hádala budoucnost.
- ❖ Pouštění svíček – svíčky se pouští v ořechových skořápkách po vodě v nějaké nádobě. Komu odepluje svíčka ode všech nejdál, tak se dostane také od rodiny nejdále – na školu, odcestuje...
- ❖ Zapalování františků a purpury.
- ❖ Věšení jablek, mrkví, oříšků na stromy v lese pro zvířata.
- ❖ Zlaté prasátko – pokud se drží celý den půst, uvidí člověk večer zlaté prasátko.
- ❖ Věšení adventních věnců – adventní věnce mají čtyři svíčky, které symbolizují čtyři neděle před vánocemi.
- ❖ Ovazování vánočního stolu – nohy vánočního stolu se ovazovaly provazem nebo řetězem, aby rodina zůstala při sobě.
- ❖ Líbání pod vánočním jmelím.

NOVÝ ROK

Novodobé symboly budoucího štěstí jsou kominíček, čtyřlístek, prasátko. Na Nový rok se nemá jíst maso opeřenců – aby s ním neuletělo štěstí.

SV. TŘÍ KRÁLŮ

Tímto svátkem – 6. ledna – končil čas Vánoc. Tento den se koná mše, kterou se otvírá další roční epocha.

Tři králové jsou patroni poutníků a hříšníků. Byli to jistí mudrci z východu, kteří následovali betlémskou hvězdu a poklonili se Ježíškovi. Tři krále z nich udělal až věhlasný italský malíř Giotto. Na jedné fresce je ztvárnil s korunami a od té doby jsou z nich králové.

V pozdějších legendách (patrně až v 7. století) dostali i jména - Kašpar, Melichar a Baltazar - a každému z nich byly připsány i dary, které měli Ježíškovi přinést:

Kašpar zlato (znak královské důstojnosti),

Melichar kadidlo (užívané při obětech a modlitbách) a

Baltazar myrhu (rovněž vonnou pryskyřici jako znak Ježíšova člověčenství).

Obchůzka – tři chlapci převlečení do královských převleků, na hlavě mají královskou čepici z papíru. V ruce nesli papírovou hvězdu – kometa a doma vyrobenou kadidelnici, kterou vykuřovali navštěvovaná stavení a čerstvě posvěcenou křídou, kterou psali nade dveře datum obchůzky a své žehnající iniciály – K + M + B (Kašpar, Melichar, Baltazar).

VÁNOCE V JINÝCH ZEMÍCH

SLOVENSKO

Radost a dárky 24. prosince naděluje Ježíšek jako u nás. U štědrovečerní hostiny se začíná oplatkou s česnekem a medem, z polévek je na prvním místě zelňačka, nechybí smažená ryba s bramborovým salátem.

POLSKO

V Polsku děti věří, že dárky jim přináší první hvězda, která se na obloze zjeví na Štědrý večer, protože je to slavná hvězda betlémská. U štědrovečerního stolu nechávají jedno místo volné pro nečekaného hosta. Hlavním pokrmem jsou hustá houbová nebo rybí polévka, brambory se zelím a houbami, nudle s mákem, bramborové taštičky. Oblíbené jsou i ryby obalené v těstě a smažené. Místo vánočky se peče bábovka plněná tvarohem a mákem.

NĚMECKO

V Německu naděluje dárky Christkind neboli Ježíšek, ale zejména v severních oblastech se uchoval vznešený Weihnachtsman, který má zrzavé vousy i vlasy, dlouhý plášť a kapuci. V Německu se poprvé objevil vánoční stromeček, původně nezdobený. Mají i stromeček zvonící, kterému říkají „andělské zvonění“. V domácnostech nechybí adventní věnec z chvojí, na kterém postupně zapalují čtyři svíčky symbolizující čtyři neděle před vánoce. Děti mají čokoládový i obyčejný adventní kalendář a každý den otvírají jedno okénko až do Štědrého dne. Německá vánoční kuchyně nabízí více rybích pokrmů. Oblíbená je i husa nebo kachna s červeným zelím, bramborový knedlík s jablky a slaninou. Nechybí ani jablkový závin, do kterého se přidávají kompotované třešně. Lahůdkou na závěr večere je ovocný salát s příchutí šampaňského nebo likéru. Již 300 let se připravuje vánoční štola. Zhruba od 18. století se v celém Německu peče vaječné cukroví – nejčastěji se mu říká „marcipán chudých“ nebo „Springle“. Už v 19. století začali němečtí perníkáři lepit na své výrobky grafické kolorované obrázky, na přelomu století je nahradily lesklé tištěné obrázky Mikulášů, čertů a andělů.

SKANDINÁVIE

Dárky naděluje vánoční dědeček podobný Santa Clausovi pod jedličku ozdobenou červenými jablíčky. Ve Švédsku mu říkají Jultomten, naděluje v doprovodu skřítků a podivuhodných trpaslíků. V Norsku naděluje Julenissen, doprovází ho vánoční koza. Ve Finsku naděluje Joulupukki nebo ho také nazývají Velký Ukko.

ITÁLIE

Vánoční svátky začínají až obědem na Boží hod (25. prosinec) po slavném papežově požehnání Urbi et Orbi. Na Štědrý den nepanuje vánoční nálada jako u nás, ulice žijí běžným životem. Hlubokým zážitkem je však půlnoční mše ve Vatikánu v proslulém chrámu sv. Petra. V Itálii je zpravidla na slavnostním stole pečené jehně nebo krocan. Dárky roznáší čarodějnice Befana a to až 7. ledna. Byla to ošklivá žena, proto jí začali nazývat čarodějnicí. Podle tradice chodila od domu k domu a všude zanechává dárky pro Ježíška. Vázala se k ní smutná legenda, podle níž upozornili Befanu pastýři na hvězdu, která ukazovala cestu do Betléma. Ale Befana se tam vydala pozdě, hvězdu propásla a dodnes hledá jako bloudící stařenka Ježíška.

ŠPANĚLSKO

Ve Španělsku nadělují Tři králové už o Štědrém dnu, i když slaví svůj svátek až v lednu. Častou pochoutkou je drůbež či oplatky s nugátem.

FRANCIE

Ve Francii naděluje bíle oblečený Père Noel. Přichází komínem a dárky pokládá na zem u krbu. Krásnou tradicí bylo, že každé okno na pařížských bulvárech zářilo světlem do vánoční noci a do kamen či krbu se slavnostně přikládalo vánoční poleno. Vánoční večere má až 12 chodů. Nemá chybět krocan na kaštanech. Tradiční je „a la buché“ – „poleno“. Je to piškotový válec politý čokoládou.

VELKÁ BRITÁNIE + USA

Vánoční nadílku spojují s posvátným mužem Santa Clausem. Podobá se trochu našemu Mikuláši a trochu ruskému Dědovi Mrázovi. Je spíše obtloustlý a veselý. Žije na Aljašce za polárním kruhem. Celé houfy Santa Clausů v červených kabátech se toulají o vánočních svátcích po ulicích britských a především amerických měst. V Anglii ještě na začátku 19. století chodil nadělovat vznešený a úctu vyvolávající vysoký a starosvětský vyhlížející svatý Nicholas. Na Štědrý den teprve vrcholí přípravy na svátky. Děti chystají velkou punčocho, kterou si pověsí na krb nebo kamna. Děti věří, že Santa Claus přiletí v noci na saních taženými soby a nahází jim dárky komínem přímo do punčoch. Vedoucím sobem je sob Rudolf s rudým nosem. Jednoho mlhavého Štědrého dne se z něj stal hrdina. Santa Claus byl na cestě s dárky, ale padla mlha a on neviděl na cestu. Přivolal proto Rudolfa a ten mu červeným zářícím nosem posvítil na cestu. Děti objeví dárky v punčoše až ráno 25. prosince, a to je ten hlavní den, kdy se podává slavnostní oběd, při němž nesmí chybět hutný vánoční puding (Plumpuding), v němž je zapečena mince. Kdo ji najde, bude mít určitě po celý další rok štěstí. Není to ale puding, jaký známe u nás, ale spíše jakási buchta či dort z hovězího loje, rybízu, rozinek, kandovaného ovoce, strouhanky, cukru, mandlí, citrónové kúry a malého množství alkoholu. Tvaruje se do podoby bábovky či jakéhosi bochánku. Nejen v kostelích, ale i ve školách a doma se hrají koledy. Kromě vánoční jedle či smrčku jsou rozšířeny i další rostliny – jmelí, břečťan a cesmína.

RUSKO

Na staré Rusi vozívala dárky na saních bíle oděná dívka Koljada v doprovodu koledníků. Její nástupkyní se stala Sněhuročka. Má tyrkysově modrý plášť lemovaný bílou kožešinou. K ní se přidal Děda Mráz. Přijíždí až z Čukotky. Dárky se rozdávají až na Nový rok. Na vánočním stole se objevují obložené mísy, saláty, ryby, velký sváteční piroh s dušeným zelím, zvláštní huspenina.